

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia VII (2016)

ISSN 2082-0909

Antonina Czebanenko

Typowe błędy i trudności językowe pojawiające się w trakcie nauczania Ukraińców języka polskiego jako obcego

Skomplikowana sytuacja polityczna i ekonomiczna na Ukrainie w ostatnich latach doprowadziła do tego, że znacznie zwiększyła się liczba pracujących oraz uczących się w Polsce Ukraińców. W rezultacie wzrosła też liczba osób mieszkających obecnie na terenie Ukrainy, ale chcących wyjechać do kraju zachodniego sąsiada, czyli potencjalnie zainteresowanych nauką języka polskiego jako obcego. W opracowaniu została zaprezentowana analiza różnych zjawisk językowych dokonana ze względu na trudności, które napotykają Ukraińcy uczący się języka polskiego. Materiał badawczy zbierany był przez okres pięciu lat. Grupa badawcza składała się z około 200 osób w różnym wieku (od 7 do 68 lat). Przeważnie byli to uczniowie 11 klasy, ale również dorośli. W związku z tą różnorodnością w tekście użyto synonimiczne określenia: „uczniowie”, „studenci” „uczący się”. W artykule pod uwagę wzięto tylko najczęściej spotykane błędy, które popełnia, szczególnie na początku nauki, prawie każda osoba ucząca się języka polskiego jako obcego. Użyte w artykule przykłady zostały wybrane z materiału zebranego na zajęciach prowadzonych przez autorkę.

„Język polski i język ukraiński/rosyjski to języki strukturalnie ogólnie podobne (choćby ze względu na wspólnotę genetyczną), znacznie różniące się jednak w szczegółach i to w odniesieniu do wszystkich podsystemów języka – fonetyki, morfologii, składni i leksyki”¹. Zanim zaczniemy omawiać błędy pojawiające się pod wpływem języków wschodniosłowiańskich jako pierwszych, a także dotyczące podsystemów mowy, należy uświadomić sobie, że nie każdy obywatel Ukrainy posługuje się na co dzień językiem ukraińskim, ponieważ „język rosyjski na Ukrainie jest najczęściej używanym językiem na południu i wschodzie kraju oraz w stołecznym Kijowie, a także drugim językiem w pozostałej części kraju”².

Musimy więc od początku wiedzieć, który z tych dwóch języków jest dla naszego ucznia ojczystym i jaką posiada on znajomość drugiego języka, aby w procesie uczenia języka przytaczać przykłady (wybierając ten albo inny język w zależności od

¹ A. Dąbrowska, U. Dobesz, M. Pasięka, *Co warto wiedzieć. Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie*, Warszawa 2010, s. 14.

² *Język rosyjski na Ukrainie*, pl.wikipedia.org/wiki/J%C4%99zyk_rosyjski_na_Ukrainie, [dostęp 09.01.2017].

konkretnego przypadku), przekonująco ilustrując różnice i podobieństwa między językiem polskim i ukraińskim/rosyjskim, również dlatego, żeby lepiej rozumieć przyczyny powstania tych albo innych błędów językowych. Idealną sytuacją jest ta, w której nauczyciel sam zna wschodniosłowiańskie języki na dość wysokim poziomie.

Błędy fonetyczne

„Wydaje się, że w sytuacji uczenia się polskiego przez Ukraińców często można osiągnąć stan wymawianiowy bliski idealnemu, gdyż polski i ukraiński system fonetyczny nie są od siebie tak odległe, jak na przykład polski i chiński czy angielski. Jednak właśnie przez ową bliskość dwu języków słowiańskich często dochodzi do zjawiska interferencji – przenoszenia wzorów z języka rodzimego na język przyśwajany, powodującego błędy w tym drugim”³.

Występowanie transferu negatywnego z języka ojczystego pojawia się już na pierwszym etapie kształcenia językowego – nauczania wymowy. W przypadku języków wschodniosłowiańskich i języka polskiego dotyczy to najczęściej artykulacji głoski [č], która w języku rosyjskim prawie zawsze jest miękka, a w języku ukraińskim też powszechnie wymawia się ją miękko pod wpływem języka rosyjskiego i wbrew normom. W efekcie studenci mówią, np. *czítać* i *niebezpieczeństwo*. Na początku nauki można uzasadnić konieczność poprawnej artykulacji tej głoski, zestawiając wyrazy o podobnym brzmieniu, ale różnym znaczeniu typu *mieć* i *miecz*, potem jednak ten problem powraca. Polska głoska [l] też sprawia pewne kłopoty obcokrajowcom ze Wschodu, ponieważ nie ma odpowiednika w ich językach: jest bardziej miękka niż rosyjska [л] (*лампа, баллон*), ale bardziej twarda niż [ль] (*лекция, поле*)⁴.

Jednak największą trudnością dla osoby uczącej się nie jest przyswojenie dźwięków wymawianych inaczej niż w języku ojczystym, a tych, które w nim nie występują, jak ma to miejsce w przypadku dźwiękowej realizacji litery ł. „Mimo że w normie ukraińskiej podobny dźwięk istnieje (na przykład Киї [j] – *Kuiv*), w praktyce prawie nie bywa używany przez przeciętnych użytkowników języka ukraińskiego, a więc jest obcy ich nawykom artykulacyjnym”⁵. Ukraińiec najczęściej będzie wymawiał ją jak w wyrazach *tło*, *Paweł* – z ukraińską/rosyjską głoską [l] na końcu albo jak w słowie *dziewo*, zamieniając ją w dźwięk [v]. Łatwo tego uniknąć, jeżeli nauczyciel prowadzący kurs kilka razy poprawnie wymówi ten dźwięk, zwracając uwagę na układ swoich warg.

Problem pojawia się również w trakcie wypowiedzienia samogłosek nosowych z pełną nosowością przed w, f, z, s, ź, ś, ż, sz, h, ponieważ ani w języku ukraińskim, ani w rosyjskim takie dźwięki nie zachowały się (we wschodniosłowiańskich językach,

³ A. Krawczuk, *Leksykologia i kultura języka polskiego w dwóch tomach*, t. 2, *Kultura języka*, Kijów 2011, s.143.

⁴ L. Madelska, *Практическая грамматика польского языка*, Kraków 2012, s. 22–25, 30.

⁵ A. Krawczuk, *Leksykologia i kultura...*, s.151.

jak i innych słowiańskich, oprócz polskiego i kaszubskiego, przeszły w samogłoski ustne: *mąż* – *муж* (*muż*), *ciężki* – *тяжкий* (*tiażkij*). Demonstracja wymowy tych głosek oraz dokładne tłumaczenie mechanizmu ich powstawania mogą okazać się niewystarczające. Wtedy wszystko zależy od ogólnej inteligencji osoby uczącej się, od jej wieku i innych indywidualnych predyspozycji.

Niektórym osobom trudno pozbyć się także charakterystycznego dla języka rosyjskiego „akania” (nieodróżnianie nieakcentowanych [a] i [o]). Powstają wtedy takie wyrazy, jak *paranek* zamiast *poranek* albo *kaminiarz* zamiast *kominiarz*.

Szczególną uwagę należy zwrócić także na akcentowanie wyrazów, gdyż natywni użytkownicy ukraińskiego/rosyjskiego z reguły dobrze pamiętają, że akcent w języku polskim pada na przedostatnią sylabę wyrazu, ale szybko zapominają o licznej grupie wyrazów akcentowanych na trzeciej sylabie od końca: rzeczowniki pochodzenia greckiego zakończone na *-yka/-ika* (*GRAfika*, *Flzyka* etc.); tradycyjnie akcentowane na trzeciej sylabie od końca (*RYzyko*, *CZTErysta* i in.); formy czasu przeszłego akcentowane tak, jakby końcówki *-śmy*, *-ście* nie należały do wyrazu, np. *czyTaliśmy*, *roBliście*; formy trybu przypuszczającego akcentowane tak, jakby końcówki *-bym*, *-byś*, *-by*, *-byśmy*, *-byście* nie należały do wyrazu, np. *czyTAlibyśmy*, *roBlibyście*⁶.

Błędy morfologiczne

Brak znajomości reguł obowiązujących w danym podsystemie językowym w przeważającej części przeszkadza w normalnym porozumiewaniu się, zniekształca i zakłóca wypowiedź, dlatego wiedza gramatyczna ma istotne znaczenie.

W zakresie morfologii obcokrajowiec ze Wschodu ma poważne kłopoty z opaniem kategorii męskoosobowości, która nie istnieje ani w języku ukraińskim, ani w rosyjskim. W tych językach zaimka *oni* (*вони, они*) używa się, gdy mówimy, np. o zwierzętach, i wtedy, kiedy chodzi o dorosłe osoby płci męskiej. Dlatego w wypowiedziach studentów można często usłyszeć połączenia wyrazowe typu *zwykle ludzie, mieszkance wsi, przychodzą eksperty*” itp. Brak rozumienia istoty tej kategorii i jej realizacji w języku wywołuje błędy w formach przymiotników, zaimków i liczebników, które łączą się z rzeczownikami męskoosobowymi w związku zgody: *mądre studenty zrozumieli*”, *waszy ukochane studenty!*, *Dwa studenty poszli*. Niewłaściwa końcówka w rodzaju niemęskoosobowym zdarza się stosunkowo rzadziej niż w rodzaju męskoosobowym. Zaburzenia te jednak często dotyczą także pozostałych rodzajów: *wielki kropli* (por. ukr. *великі краплі*), *nowe materacy* (por. ukr. *нові матраці*), *smaczne jabłki* (por. ros. *вкусные яблоки*).

Niektóre osoby mają duże problemy również z określeniem rodzaju gramatycznego, ponieważ najpierw tłumaczą dany wyraz na swój język ojczysty. Ten sposób często wprowadza w błąd: por. *дитина* (ukr.) – rodzaj żeński i *dziecko* (pol.) – rodzaj nijaki; *пучка* (ukr.) – rodzaj żeński i *długopis* (pol.) – rodzaj męski.

⁶ *Fonetyka języka polskiego*, pl.wikipedia.org/wiki/Fonetyka_j%C4%99zyka_polskiego [dostęp 09.01.2017].

Trudną do uświadomienia kwestią jest obecność w języku polskim odrębnej grupy wyrazów pochodzenia łacińskiego z końcówką na **-um**, gdyż we wschodniosłowiańskich językach grupa ta należy do rodzaju męskiego i odmienia się w liczbie pojedynczej. W rezultacie na zajęciach studenci tworzą następujące zdania: *Codziennie o ósmej chodzę do liceumu; W niedzielę robię zakupy w centrumie handlowym.*

W deklinacji rzeczownikowej mniej albo bardziej poważne błędy często też są wynikiem transferu negatywnego:

- w celowniku pod wpływem dominującej w języku rosyjskim (w rodzaju męskim w liczbie pojedynczej) końcówki **-u** (ros. *-y*) także pojawia się **-u** zamiast **-owi**, (np. *Ufam temu człowieku; Jutro dam wujku prezent bożonarodzeniowy*), a w liczbie mnogiej – końcówka **-am** zamiast dominującej **-om**, np.: *Studentam podano plan zajęć.*
- w narzędniku liczby pojedynczej (rodzaj męski i nijaki) **-om** zamiast **-em**, np.: *Rozmawiam z przystojnym studentom; Zachwycam się pięknym oknom* (por. z ros. *студентом, окном*).
- wołacz jest obecny w języku ukraińskim, ale nie ma go w języku rosyjskim, w związku z tym studenci, pisząc np. życzenia świąteczne, mogą zwrócić się do adresata za pomocą form mianownika, a nie wołacza: *Droga Pani Agnieszka!*

Podczas wprowadzania czasu teraźniejszego uczniom trudno jest zaakceptować informację, że koniugacje są cztery/trzy, a nie dwie (jak w języku rosyjskim albo ukraińskim) i od tego zależy odmiana każdego konkretnego czasownika: *czytać – (ja) czytam*, ale nie *pisać – (ja) pisam*.

Analogia do języka ojczystego nie sprawdza się również w przypadku form czasu przeszłego czasowników. Ukraińiec przenosi znane mu formy, które można rozróżnić, tylko używając zaimków osobowych: *(я) робув, (ти) робув, (він) робув* etc. na polski grunt i otrzymuje *(ja) robił, (ty) robił, (on) robił* itp. Ten problem powraca w trybie przypuszczającym, którego tematem są wymienione wyżej formy czasu przeszłego. Oprócz tego partykuła *by* we wschodniosłowiańskich językach pisana jest oddzielnie a nie łącznie, jak ma to miejsce w języku polskim. W efekcie możemy zobaczyć błąd nie tylko na poziomie morfologii, ale i pisowni: *Zrobił by (ja) zadanie domowe, ale nie miał czasu.*

Prawdziwe zdziwienie, a czasem nawet pełny brak akceptacji, wywołują także wariantywne formy czasu przyszłego: *będę czytał/czytała, będziemy czytali/czytali* etc., ponieważ nie mają one swoich odpowiedników w językach ojczystych uczących się. Dlatego studenci często w sposób kategoryczny rezygnują z ich użycia.

Błędy leksykalne

„Znajomość jak najszerszej warstwy leksyki staje się szczególnie ważna, gdy głównym celem nauki języka obcego jest nie tyle budowanie i rozumienie grammatycznie poprawnych wypowiedzi, ile sprawne posługiwanie się systemem językowym, czyli umiejętność tworzenia płynnych, spójnych, adekwatnych do sytuacji

wypowiedzi, zgodnych z normami gramatycznymi i konwencjami społeczno-kulturowymi⁷. Brak znajomości tej warstwy może nawet całkowicie zablokować porozumiewanie się między Polakiem i Ukraińcem.

Słownictwo w języku polskim można podzielić na trzy umowne grupy ze względu na to, jak je rozumie obywatel Ukrainy:

1. Bardzo podobne wyrazy (z różnych powodów), które szybko i bez żadnych kłopotów udaje się przetłumaczyć na język ukraiński/rosyjski podczas komunikacji. To m.in. leksyka pochodzenia prasłowiańskiego, wspólna dla wszystkich Słowian i dotycząca, np. świata uczuć (*pol. radość, ukr. радість, ros. радость*), rodziny i krewnych (*pol. siostra, ukr. сестра, ros. сестра*), części ciała (*pol. ręka, ukr. рука, ros. рука*) oraz narządów wewnętrznych (*pol. serce, ukr. серце, ros. сердце*) itp. Należą do niej również internacjonalizmy: dawniejsze, które mają swoje źródło w łacinie i grece (*pol. muzeum, ukr. музеї, ros. музей; pol. gramatyka, ukr. грамати́ка, ros. грамматика*) oraz współczesne, pochodzące z języka angielskiego (*pol. stres, ukr. стрес, ros. стресс*).
2. Do innego obszaru należą te wyrazy, które brzmią wystarczająco podobnie, żeby domyślić się ich znaczenia. Wśród nich mamy jednak dwa skrajne bieguny: w rzeczywistości poprawnie rozumiane wyrazy, np. *pol. sąsiad, ukr. сусід, ros. сосед* i wprowadzające w bardziej albo mniej poważny błąd swoim podobieństwem „fałszywi przyjaciele”: polski wyraz *czyhać* z pewnością zostanie odebrany jako *kichać*, bo właśnie w takim znaczeniu występuje we wschodniosłowiańskich językach (por. *ros. чихать* i *ukr. чхати*). Właśnie ta ostatnia grupa wyrazów stanowi jeden z największych problemów dla osoby, która uczy się języka polskiego jako obcego i pochodzi z Ukrainy.
3. Trzecia grupa to wyrazy, połączenia wyrazowe, a nawet całe zwroty (rodzime i zapożyczone), których brzmienie ze względu na brak pokrewieństwa nie wywołuje żadnych skojarzeń w umyśle studenta: *habilitacja, merytoryczny, ewentualny, rygorystyczny, na bieżąco, kukułcze jajo, pleść trzy po trzy* i inne. Zrozumienie słownictwa należącego do tej grupy będzie absolutnie niemożliwe bez dodatkowego tłumaczenia albo bez korzystania ze słownika.

Wieloznaczność wyrazów prowadzi często do poważnych zaburzeń w komunikacji. Wyraz *lewy* ma według internetowego *Słownika języka polskiego*⁸ następujące znaczenia:

1. Znajdujący się po stronie serca bądź ręki będącej bliżej serca.
2. Niezgodny z prawem, nielegalny, fałszywy.
3. O wewnętrznej stronie tkaniny, ubioru.
4. Mający radykalne poglądy, lewicowy.
5. Wyglądający podejrzanie.
6. Nienadający się do czegoś z powodu braku jakichś umiejętności.

⁷ A. Krawczuk, *Leksykologia i kultura...*, s. 151.

⁸ *Fonetyka języka polskiego*, pl.wikipedia.org/wiki/Fonetyka_j%C4%99zyka_polskiego [dostęp 09.01.2017].

Natomiast w języku rosyjskim brak 3. i 6. znaczenia⁹, w związku z tym zwrot „założenie ubrania na lewą stronę” będzie albo niezrozumiałe w ogóle, albo zostanie zrozumiane niepoprawnie.

To rzecz jasna, tylko niektóre uwagi, dotyczące tego bogatego i ciągle zmieniającego podsystemu języka, jakim jest leksyka.

Błędy składniowe

Transfer negatywny z języka wyjściowego na poziomie składni towarzyszy użytkownikowi języka polskiego jako obcego od samego początku kształcenia językowego do najbardziej zaawansowanych poziomów wiedzy. Prawdopodobnie właśnie tych błędów pozbyć się najtrudniej. Czasem jest to wręcz niemożliwe.

Do najczęściej spotykanych pomyłek tego typu należy m.in. przenoszenie rekcji czasownika z języka rosyjskiego na polskie czasowniki: *słuchać* (kogo? czego?) *muzyki* – *слушать* (кого? со?) *музыку*, np. *Lubię słuchać muzykę*; *martwić się* (kim? czym?) *chorobą* – *беспокоиться* (о kim? о czym?) *о болезни*, np. *Martwię się o twojej chorobie*.

Do tego typu błędów można zaliczyć również zdania z orzeczeniem imiennym, w których widoczna jest interferencja z języka rosyjskiego: *Ona pracowała dziennikarką* (por. ros. *Она работала журналисткой*); *Pan Kowalski jest sympatycznym* (por. ros. *Господин Ковальский является симпатичным*) itd.

Bardzo często można spotkać się także z nadużywaniem zaimków osobowych, bo właśnie one w języku rosyjskim często przekazują informację o tym, kto jest wykonawcą czynności: *Kiedy ja skończę szkołę, to ja dostanę się na uniwersytet w Polsce*.

Wypowiedzi osoby ze Wschodu często charakteryzują się niepoprawnym szykiem wyrazów w zdaniu, np. w parze rzeczownik + przymiotnik: *Mieszkam nad Czarnym Morzem*, *Lubię czytać utwory pięknej literatury* (por. ukr. *Я живу біля Чорного моря*; *Люблю читати твори художньої літератури*). Pojawienie się tej usterki jest spowodowane tym, że w językach wschodniosłowiańskich przymiotnik znajduje się przed rzeczownikiem

Jak pokazuje ta krótka lista błędów popełnianych przez studentów z pierwszym językiem rosyjskim/ukraińskim, nauczanie osób języka polskiego jako obcego jest tylko pozornie łatwe. Przyczyną trudności może być występowanie transferu negatywnego, szczególnie z języka rosyjskiego, na wszystkich poziomach i we wszystkich podsystemach języka. Jednak biorąc pod uwagę choćby te wyliczone w artykule trudne dla obcokrajowca miejsca w polszczyźnie, nauczyciel może pomóc uczniowi uniknąć większości kłopotliwych sytuacji. Warunkiem koniecznym jest odpowiednie przygotowanie, świadomość pełnionej roli i posiadanie szerokiego wyboru narzędzi metodycznych. Ponieważ tylko taki nauczyciel może pokierować nauką tak, aby wyeliminować większość błędów, które pojawiają się na styku języków pokrewnych.

⁹ A. Seretny, E. Lipińska, *ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego*, Kraków 2005, s. 75.

Bibliografia

- Dąbrowska A., Dobesz U., Pasięka M., *Co warto wiedzieć*, Warszawa 2010.
- Krawczuk A., *Leksykologia i kultura języka polskiego w dwóch tomach*, t. 2., *Kultura języka*, Kijów 2011.
- Madelska L., *Praktyczna gramatyka języka polskiego*, Kraków 2012.
- Seretny A., Lipińska E., *ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego*, Kraków 2005.
- Seretny A., Lipińska E., *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego*, Kraków 2006.

Common mistakes and obstacles in teaching Polish to Ukrainians

Abstract

The following article discusses common mistakes of the Ukrainian students studying Polish as a foreign language whose first language is East Slavic. This article also contains the examples of negative transfer, mainly of Russian words and phrases, at all levels of Polish.

Key words: teaching Polish, Polish as a foreign language, common mistakes, negative transfer

Antonina Czebanenko – absolwentka Wydziału Filologicznego (specjalność – „Język ukraiński i literatura, język polski”) Odeskiego Uniwersytetu Narodowego im. Ilji Miecznikowa. Studia ukończyła w 2011 r. i od tego momentu pracuje jako nauczycielka języka polskiego jako obcego. Posiada doświadczenie w pracy indywidualnej i grupowej z osobami w różnym wieku. Słuchaczka studiów podyplomowych nauczanie języka polskiego jako obcego na Uniwersytecie Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.